

közül a monografia; sőt a jelen századból a főgondnokok, a gazdák (kezelő gondnokok), egyházi jegyzők, pénztárnokok, presbyterek, harangozók és egyháziak névjegyzékét is összeállította a szerző. Ki van továbbá mutatva a belhivatalnokok fizetésének, az egyház vagyonyának és jövedelmének fokozatos emelkedése, valamint az egyház azon jóltevőinek a névsora is, a kik kezdettől fogva maig a gyülekezet céljaira nagyobb adományokat és hagyományokat tettek.

A füzet végén az új templom felavatásakor mondott imák és beszédek olvashatók, nevezetesen *Nagy* Lajos utolsó imádsága az ó-templomban, *Dicsőfi* József felavató imája, *Soltész* János felavatási beszéde, *Nagy* Lajosnak az egyház multjáról szóló buzdító beszéde, *Nagy* Elek keresztelési beszéde és *Magos* Ferencz utóimádsága.

A füzetnek legerősebb oldala az adatok gondos összeszedése. E tekintetben nagy helyi érdekléssel és értékkel is bír. A feldolgozás kevesebb történetirői ügyességre vall, de nyelvezete jó, magyaros.

V.

b) Külföldi irodalom.

Ritschl: Nietzsche's Welt- und Lebensanschauung in ihrer Entstehung und Entwicklung dargestellt und beurtheilt. Freiburg i. Br. und Leipzig 1897. (Mohr). 58. l. Ára 1 márka.

E mű *Ritschl* bonni tanárnak a sokat emlegetett bonni szünnapjában tartott egyik akadémiai előadása bővített kiadásban. Tárgya Nietzsche, a két évvel azelőtt megőrült lipcsei philosophus világnézete a prot. keresztyénség álláspontján föltüntetve és megbíráva. A milyen izoláltan állott N. életében az ő különös elméletével; olyan tragikus volt a vége. Barátjai alig voltak, ellensége annál több. Elnevezték «morális anarchistának», «a hazugság fejedelmének», «a hatalom s az elnyomás prédikátorának», «örjögőnek» stb. s a theologusok úgy bántak el vele, mint egy «modern antikrisztussal». Minden tekintetben eredeti egyéniség s felette elegáns és szellemes író, kiről méltán mondották nagyszámú kritikussai, hogy «ein Kämpfer gegen seine Zeit». Tanait e három műbe tette le: *Zur Genealogie der Moral*, 1887.; *Jenseits von Gut und Böse*, 1887. s *Also sprach Zarathustra*, 1884—1891. E művek teljesen érett kifejlődésében és egységes keretben foglalják magukban azt a világnézetét, a melyről *Falckenberg* méltán jegyezte meg az ő újabb bölcészettörténetében, hogy az «romantischer, libertinisher, egoistischer, aristokratischer, beziehungsweise autokratischer Anarchismus».

Műveiből 1895 óta Kögel rendezett sajtó alá egy összkiadást Lipcsében, a melyből eddigelé 11 kötet jelent meg. Cynicus tartalmuk s szertelenségük mellett is irodalmilag véve a világirodalom legelőkelőbb

termékeihez tartoznak. Képekbe és hasonlatokba, olykor rejtélyes kifejezésekbe öltözteti legeredetibb és legmerészebb gondolatait. Inkább aphoristikus feuilletonista író, mint rendszeres tudós és gondolkodó. Új és paradox, de mindenkor szellemes gondolatai, a melyek azonban a szigorúan tudományos-philosophiai jelleget s a rendszeres összefüggést nagyon is nélkülözik, a középkori Rajmundus Lullus találékonyságára s az újabbkori Giordano Bruno merész képzelődésére emlékeztetnek. Mondja is egyhelyütt «Götzendämmerung» című művében: «Bennünket sohasem fognak megérteni — innen a mi tekintélyünk».

Elméletét a következő tétélekbe foglalhatjuk össze: A való életben az igazság utáni törekvést «a hatalomhoz való akarat» vezeti. Ez az ő anthropologiai és morális főelve, ép azért modern korszemlemünk alaphibáját az értelem és az életösztön közötti ellenmondásban látja s minduntalan hangsúlyozza, hogy az igazság segítségével a személyiség hatalmát és életteljességét kell emelnünk és fokoznunk az egész vonalon. Nem egyedül az értelmet, hanem az ember egész egyéniségét kell kielégítenünk s itt közelebbről Nietzsche egyéniségében épen azok az életösztönök az uralkodók, a melyek az ember hatalmáról és parancsoló úri lényegéről tanuskodnak. Mert hát szerinte «az ember lett és nem teremtett». Feladata és célja: «Legyen, fejlődjék, haladjon tovább!» Ép azért új moráljának követendő vezérelve így hangzik: «Tégy, a mit akarsz, csak akarni tudj!» Világnézete szerint az emberiség célja és feladata létrehozni az emberfölötti embert («Hervorbringung des Übermenschen»), a melynek teljes rajzát «Zarathustra» című művében adta s a melyet a Borgia Cézároknak s a Napoleonoknak talált megvalósítva. E csudálatos ideál elnevezését különben Goethe Faustjából vette. Miután az ember úgy is lett, legyen, haladjon és emelkedjék feljebb, mint most van. Szerinte bővíteni, szaporítani, gyarapítani kell az emberi organismus összes élettevékenységeit. Nem kell tehát elhallgattatni az indulatokat, megfékezni a szenvedélyeket, mivel az emberi testben s annak ideálokat alkotó életösztöneiben sokkal több értelem és ész van, mint a mai modern ember legjobb bölcsességében.

Az új ideál mellett «új erkölcsi táblára» is van szükség. Az erkölcsstan régi zsidó és keresztyén táblái össze vannak törve. Az eddigi emberiségnek legnagyobb hibáját abban látja, hogy az egyéniség ápolása és culturája helyett csupa személytelen célokat követett. Csak az a helyes életmód, a mely az emberi organismus tehetségeinek s az egyéni életérdekeknek a leggazdagabb tevékenységet megszerzi. Jó csak az lehet, a mi parancsoló, hódító, kitartó, szájalom és irgalom nélküli. A célokat teremtő hatalmas egyéniség könyörtelen azok kivételében. «A háború s a bátorság» — mondja «Zarathustra» című művében — több nagy dolgot művelt, mint a felebaráti szeretet. . . Az erősebbnek győzelme a gyengébb felett teszi az emberi és természeti fejlődés igaz lényegét. Az előretörésben tehát ez új «úri» morál szerint a gyöngét, a halozót, az aláza-

tost, a lemondót stb. nem kell kimélni. Mert «Leidensehn thut wohl, Leidenmachen noch wohler» — mondja ez új morálprédikátor. Ami nem alkalmas az emberföltti ideál létrehozására, az pusztuljon el irgalom nélkül. Azt lehetne haladásnak nevezni, ha az egész emberiség mint egy lömeg feláldozható volna egy új erősebb emberi faj kifejlődésére. Legyenek kemények és könyörtelenek. A keresztyénség és a humanismus «régi moráljai», mint «szolgaiak» elvetendők, a melyekkel szemben «az új morál úri morál», a melynek hirdetett jó tulajdonságai «a született hatalmasok tulajdonságai». Az ilyen erős egyéniség maga határozza meg gondolkodása és cselekvése irányát, tekintet nélkül «az ész örök törvényeire», «a megdönthetetlen kötelességfogalomra», vagy «az Isten akaratára». Az igazi philosophusok mind «parancsolók és törvényhozók», mivel «ismeretük alkotás», «alkotásuk törvényhozás» s «az igazsághoz való akaratuk hatalomhoz való akarat».

Nem folytatjuk tovább a modern állami és társadalmi életrendet felforgató e szemelvényeket, a melyekből kitűnik, hogy Nietzscht kizárólag az ember, annak culturája, morálja és története érdekli. «Az emberek természetes distantíája és differentíája nélkül nincs haladás s nincs fejlődés az emberfölttinek ideálja felé». Ideálja a genie cultusa, a nagyzással határos genialitás aristocrátiája, tehát a legféltelenebb individualismus véglete. «Übermensch»-e teljes ellentéte a közönséges halandónak s maga a philosophus is nagyzási hóbortjaiban az egész világgal szembe állította magát. Korholja a keresztyénséget és szidja a protestantismust. Jól mondták az ő kritikusai, hogy az az alap, a melyre Nietzsche épített: Darwin elmélete, a mihez aztán még Schopenhauernek «az élethez való akarat» lépett, mely nála ethikai és metaphysikai értelemben «hatalomhoz való akarattá» lett. S jól mondja Ritschl, hogy Nietzschenél hiányzik az evangéliom valláserkölcsei életerejének s az abban letett igazságok felséges tisztaságának igazi méltatása, mely önzetlenebb emberszeretetre tanította volna őtet. Új bölcsességének «erkölcsi táblái» valóságos anarchista-táblák, a melyek azt mutatják, hogy Nietzsche épen mai ideges korszakunknak egyik tudós specialitása!

Ss. M.

Mücke: **Anti-Janssen**. I Bd. Vorhalle. Papst Leo XIII und Ignatz von Döllinger, der grösste katholische Theologe aller Jahrhunderte und siegerische Vorkämpfe apostolischer Kircheneinigung gegen das Papstthum. Ein neuer Janus oder Zeitspiegel des wahren und falschen Katholicismus. Berlin, 1894—96. (Runge), 240 l. Ára?

Janssen történetírói munkásságát a «Prot. Szemle» I-ső évfolyamában behatóbban méltattuk; «Geschichte des deutschen Volkes» című hirhedt művének a német nép műveltségi állapotát a középkor végétől a 30 éves háború kezdetéig tárgyaló 8-ik kötetét újabban Rácz L. ismertette. Ez ultramontán író egyoldalú, részrehajló, sőt határozottan tendentiósus tör-